

Trots, trend en traditie in de Achterhoek

REPORTAGE

TEKST Radboud Engbersen en Monique Kremer
FOTO HH / Merlin Daleman

Serie Economie aan de randen van Nederland

Zuid, oost, noord,
west – niet overal
gaat het economisch
even best. Nederland
klimt uit het dal van
de financiële crisis,
maar de verschillen
in het land zijn groot.
De werkloosheid is
ongelijk verdeeld over
de regio's. Radboud
Engbersen en Monique
Kremer verkennen in
de serie 'Economie aan
de randen van Neder-
land' de staat van de
economie aan onze
lands- en zee grenzen.
In deze tweede afleve-
ring: de Achterhoek.

De Achterhoek ligt, zoals de naam al zegt, voor veel mensen ergens afgelegen. Houd je van een rustige, landelijke vakantie of van rockfestivals (Zwarte Cross), dan weet je de streek wel te vinden. De Achterhoek doet niet direct denken aan innovaties en export. Onterecht, zo blijkt uit deze rapportage over de streek van de verborgen kampioenen. Niet elke krimpregio is hetzelfde: als je voortbouwt op wat er al is, kan dat goed uitpakken. Een krimpende regio, zo leert de Achterhoek, kan uitstekend samengaan met economische innovatie.

Wie de Achterhoek bezoekt, treft er voor een krimpregio opvallend veel optimisme aan. Hoe kan een regio zo ver van *booming* Randstad het toch relatief goed doen? Daarover spreken we met Gert-Jan Hospers, die werkt als economisch geograaf aan de Universiteit Twente en daarnaast als hoogleraar city- en regiomarketing aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De Achterhoek ligt daar precies tussenin en daarom heeft hij zich

grondig kunnen verdiepen in de streek. En we gaan op pad met André Oosterink, werkzaam bij Achterhoek Agenda 2020, een organisatie waarin ondernemers, gemeenten en maatschappelijke organisaties zich in 2009 hebben verenigd om de recessie het hoofd te bieden.

Hospers vertelt op de Twentse Campus hoe hij, werkzaam bij het ministerie van Economische Zaken in Den Haag, ooit op de trein stond te wachten en iemand naast zich hoorde zeggen: 'Enschede, je zou er maar naartoe moeten.' Hospers: 'En ik dacht: en ik heb er net zo'n zin in om ernaartoe

Doetinchem: Borden langs de weg om jongeren te interesseren in de Achterhoek te blijven of zich daar te vestigen

te gaan!' Wat is de betekenis van een plaats voor mensen, waar zit hem dat in?, vroeg hij zich af. Hij heeft er zijn vak van gemaakt. Hospers verdiept zich in de betekenis van plekken voor mensen. In een recent boek (2013) gebruikt hij daarvoor het begrip 'topofilie': de liefde voor een plek. 'Mij krijgen ze hieruit niet weg', bekent hij later in het gesprek, sprekend over de kwaliteit van leven in het oosten van het land. 'Ook al zijn er voor mij in de Randstad interessante vacatures. Ik ga er niet naartoe. Steeds als ik terugkom uit de Randstad heradem ik.'

Knutselende Willie Wortels

Het tempo van het dagelijks leven mag misschien wat lager liggen in krimpregio Achterhoek dan elders, op het punt van economische dynamiek excelleert de streek. De Rotterdam School of Management classificeert de regio na Eindhoven als de meest innovatieve streek van Nederland. Weinig mensen weten dat. Dat komt, vertelt Hospers, omdat je er geen grote hightech-bedrijven met grote laboratoria aantreft, 'maar vooral mensen die op een bedrijventerrein lopen te knutselen' – 'Willie Wortels' en 'uitvinders' noemt hij ze ook. Hij typeert de Achterhoek als de 'streek van de verborgen kampioenen'. Geen bedrijven dus als ASML, die iedereen kent en waarbij iedereen zich wat kan voorstellen, maar wel bedrijven die tot de top van de Nederlandse maakindustrie behoren en producten maken die wereldwijd gewild zijn. Broedmachines, stemmachines, 3D-staalprinters, een *bags handling line* die zonder fysieke inspanning juten zakken uit containers lost, melkrobots, luchtwassers voor varkensstallen. Hospers: 'De Achterhoek past

helemaal binnen de economische geografische theorie: *local buzz, global pipelines.*'

Dat blijkt ook als we later die middag op bezoek gaan bij Jürgen van Aalst (directeur JAWS, onderdeel van Kaak Group B.V.) in Terborg. Daar staat een van de fabrieken van de Kaak Group B.V., een grote internationale producent, machinebouwer van complete (klantspecifieke) productielijnen voor bakkerijen. Hema-broodjes, Bolletje-besluitjes, Dr. Oetker-pizza's – ze rollen allemaal van een productielijn van dit bedrijf. De Nederlandse markt is voor hen maar klein. Het familiebedrijf (vierde generatie) heeft vestigingen in verschillende Europese landen (o.a. Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië) en bedient, naast heel Europa, verre internationale markten (o.a. China, Afrika, Noord- en Zuid-Amerika, Australië, Midden- en Verre Oosten, Verenigde Staten, Saoedi-Arabië). In Terborg werken zo'n 450 man; 400 vast, 50 flexibel.

Oosterink wijst later in de auto op de nieuwe fabriek van 24/7 Tailorsteel in Varsseveld met vestigingen in Winterswijk en Bremen. Het bedrijf snijdt met lasertechniek buizen en platen. De klant kan online zijn opdracht en gewenste leverdatum invoeren, krijgt direct de kostprijs te zien en bij akkoord wordt het product geproduceerd en geleverd. Dit hele proces is geautomatiseerd, zonder tussenkomst van mensen. Het grootste gedeelte van het personeelsbestand werkt daarom aan de ontwikkeling van software. Oosterink: 'Toen hij hier startte, hadden veel mensen vraagtekens bij de plannen van de initiatiefnemer van 24/7 Tailorsteel. Is hier wel vraag naar? Dat kunnen ze in China toch veel goedkoper? Maar het is een enorm succes, en ondanks

het gerobotiseerde productieproces werken er zo'n honderd mensen. Er wordt steeds weer nieuw personeel aangetrokken.'

Waarom lukt het zo goed in de Achterhoek? Tegenwoordig spreekt men graag van het DNA van een streek ('de maakindustrie zit in het DNA van een streek'), maar Hospers maakt liever gebruik van de trits 'trots', 'trend' en 'traditie'. Daar moet je op voortbouwen. Kijk naar de wortels van de Achterhoekse maakindustrie. Op de schrale gronden van deze ooit zeer kinderrijke 'achterhoek' van het land is de nijverheid opgebloeid. Vooral de ijzerindustrie maakt door het aanwezige ijzerhoudende gesteente vanaf de achttiende eeuw furore. IJzergieterijen komen op. Een van de bekendste is de DRU in Ulft. Met hulp van de in Slochteren ontdekte gasbel groeit de DRU uit tot de grootste werkgever in de streek. Er worden onder meer gashaarden, kachels, auto-onderdelen en badkuipen gemaakt. Heel bekend is het onverwoestbare keukenemaille. De huidige maakindustrie bouwt op deze traditie voort. Dat zien we terug in het gigantische industriële complex van de oude DRU-fabriek, inmiddels allemaal erfgoed. Je kunt er naar de film, ijs eten en in de oude badkuipfabriek staan hippe lofts te koop. Hier is ook het ICER gevestigd (Industrie, Cultuur, Educatie, Recreatie); uitgesproken verwijst het naar het woord voor ijzer in de spreektaal van de Achterhoek ('iezer'). Het ICER is niet alleen een publieksattractie om de Achterhoekse innovatieve maakindustrie onder de aandacht van vooral jongeren te brengen, maar ook een plek waar het Achterhoekse bedrijfsleven samenkomt. Bij het ICER worden we rondgeleid door Martin Stor, kennismakelaar van Achterhoek Agenda 2020. Hij benadrukt dat er nog een belangrijke succesfactor is: het Achterhoekse bedrijfsleven heeft een sterke binding met de streek, ook al opereren ze op mondiale markten. Ze hebben hart voor hun streek, ze willen hiér hun bedrijf hebben. Met Stor lopen we door het gebouw, we passeren museale ruimten met oude machines en nostalgisch keukenemaille, en belanden uiteindelijk in een lokaal waar met een zeer kostbare 3D-metaalprinter wordt gewerkt. De laatste staat symbool voor de innovatiekracht van de huidige *smart industry*.

Krimp en werk

Hebben de bedrijven in de krimpregio geen last van het wegtrekken van bewoners? Van Aalst van de Kaak-groep vertelt: 'Wie bij ons werkt, gaat er nooit meer weg.' Waarom? Van Aalst: 'Door de persoonlijke aandacht; onze mensen zijn ons belangrijkste kapitaal.' Wat ook helpt, is dat de lonen op hetzelfde niveau liggen als bij de grote bedrijven in de Randstad. Toch moet de Achterhoekse maakindustrie tot in Düsseldorf personeel halen omdat er onvoldoende adequaat geschoolde technici in de eigen regio te krijgen zijn. Van Aalst: 'Lassers, frezers, draaiers, kanters, constructiebankwerkers – ze

kunnen hier zo een baan krijgen.'

Hospers wijst erop dat de werkloosheid in de Achterhoek beperkt is en dat je krimpregio's niet over één kam moet scheren. De arbeidsmarktproblematiek in krimpregio's kan zeer verschillen omdat de structuur van de economie steeds anders is. Hij pakt een recent exemplaar van het tijdschrift *Geografie* erbij en wijst op een artikel waarin vier categorieën krimpregio's worden onderscheiden (Leemans e.a. 2015). In het geval van de Achterhoek is er sprake van een 'stille arbeidsmarkt': relatief weinig werklozen, maar ook gemiddeld weinig uitstaande vacatures.

Wel is er sprake van een kwalitatieve mismatch. Het is lastig om jongeren met een technische achtergrond naar de Achterhoek te verleiden. In de maakindustrie zijn er zowel op mbo- als op hbo-niveau personeelstekorten. De hightech-bedrijven in de Achterhoek hebben volgens Hospers last van wat hij het 'Intel Inside-syndroom' noemt. Intel is een onmisbaar ingrediënt om computers op te starten, maar 'het' zit ergens onzichtbaar verborgen, je kunt het niet in de winkel kopen en het spreekt dan ook weinig tot de verbeelding. Jonge mensen zijn geneigd deze bedrijven als 'niet-sexy' opzij te schuiven en vervolgens buiten de regio een baan te zoeken, aldus Van Aalst van JAWS. Er bestaan allerlei verouderde beelden over zwaar, vies en vuil werk. In de Achterhoek wordt er van alles gedaan om jonge mensen aan de techniek te binden. Van Aalst: 'Ik durf wel te zeggen dat de samenwerkingsrelatie tussen onderwijs en ondernemers nergens zo goed is vormgegeven als hier in de Achterhoek.' Het bedrijfsgerichte mbo-onderwijs wordt betaald door het Achterhoekse bedrijfsleven. De bedrijven dragen allemaal contributie af om deze bedrijfsleergangen mogelijk te maken, daarnaast betalen de bedrijven de stagevergoeding niet aan de studenten maar aan de school. Zo worden de opleidingen voor jongeren gefinancierd. Van Aalst zou wel graag zien dat bedrijven zich beter gingen verkopen aan jonge mensen. 'Zet jezelf als bedrijf op de kaart, werk aan *employability* voor medewerkers. En hij somt vervolgens, zoals meer mensen die we die dag spreken, de voordelen van de Achterhoek op: 'We hebben geen files, de woningen zijn betaalbaar, je koopt hier voor 2,5 ton een vrijstaand huis, je kunt hier prima hetzelfde salaris verdienen als in de rest van het land. Wat hebben we niet? We hebben geen Carré en geen Heineken Music Hall, maar wél een hele mooie schouwburg in Doetinchem en de DRU in Ulft.' Onderweg laat Oosterink ook het minder fraaie gezicht van de krimp zien, zoals de leegstaande stukken winkelstraat en de lege agrarische opstallen. We spreken in Aalten wethouder Kok. De wethouder leidt ons door het centrum van het dorp en wijst ons op de noodzaak van keuzes in regionaal verband. Waar kan nog gebouwd worden, welke scholen en bedrijfslocaties kunnen blijven bestaan, voor het behoud van welke stukken winkelstraat

De term 'Achterhoek' duikt op in een gedicht van dominee Willem Sluyter uit de zeventiende eeuw: 'Waer iemand duisent vreugden soek / Mijn vreugt is in dees' achter-hoek'. Er bestaat eigenlijk niet één Achterhoek; goed beschouwd zijn er twee. De mensen in het oosten en noorden van de Achterhoek oriënteren zich op Twente en lezen de *Tubantia*. In de regio rond de Oude IJssel spreken ze met de Achterhoekse 'zachte g' en zijn de mensen gericht op Arnhem. De gemeenten Zutphen en Lochem horen er soms wel en soms niet bij. De twee gemeenten zitten bijvoorbeeld niet in het bestuurlijk overleg Achterhoek Agenda 2020. De beleefde Achterhoek en de bestuurlijke Achterhoek is niet altijd dezelfde. Er wonen ongeveer 300.000 mensen.

moet je vechten? De wethouder laat trots de verfraaiing van het centrum zien. Het historische stadhuis is deels opgeknapt en krijgt binnenkort een moderne uitbouw. Sierbestrating markeert het centrum. De bestrating materialiseert een van de noodzakelijke keuzes waar hij op hamert. Binnen de grens maakt het bestuur zich sterk voor een levendige compacte kern; daar waar de sierbestrating stopt, is het voor winkeliers afsterven of overleven op eigen kracht.

Niet alles zelf doen

De innovatieve maakindustrie biedt geen oplossing voor alle krimpvraagstukken. Wie geen talent of zin heeft om emplooi te vinden in de techniek, zal buiten de regio zijn of haar weg moeten zoeken. Zo is er in de Achterhoek een academische pabo-opleiding, maar degenen die daar afstuderen, zullen echt elders in Nederland op zoek moeten naar een baan. Dat laatste is ook niet per definitie een probleem. Want wat niet werkt, zegt Hospers, is om te denken dat je als regio alles zelf moet hebben. 'We willen een eigen hbo-instelling in Doetinchem, zeggen de Achterhoekers vaak. Maar je doet er verstandig aan bij krachten buiten je regio aan te haken. De Achterhoek kan zich beter manifesteren als buitenwijk van Enschede en Arnhem/Nijmegen dan als een soort Asterix en Obelix van de Achterhoek *the place to be* te maken.' De universiteiten van Twente, Nijmegen en Wageningen zijn vanuit de Achterhoek goed te bereiken. Hospers: 'Waarom geen Campus Doetinchem als dependance van de omliggende universiteiten en hogescholen?' Hij vertelt dat er steeds meer connecties zijn met de Universiteit Twente, de Radboud Universiteit en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Zo is in Winterswijk in een oud pand het Work Innovate Center (WIC) gehuisvest, waar elk jaar twaalf studenten uit de regio stage lopen en praktische vragen van bedrijven oppakken. Hospers: 'Je hoeft echt niet alles zelf te willen. Als je maar goede verbindingen weet te leggen.' Hospers plaatst daarbij wel de volgende kanttekening: 'Nu is er de hoop dat de nieuwe snelle verbinding tussen Enschede en Doetinchem (de N18) meer economische activiteit brengt, maar evengoed kan het betekenen dat nog meer mensen uit de Achterhoek in Enschede gaan werken. Maar dat geeft toch niets?! Wat is er nu erg als mensen wel in je regio wonen, maar niet in je regio werken? Van de Nederlanders woont 50 procent in een andere gemeente dan waar ze werken. Wat maakt dat uit? Investeer in fraaie woonmilieus en in snelle glasvezel zodat mensen hier graag wonen en ook thuis kunnen werken. Ik ben erg voor meebewegen. Je kan een trend niet keren. Het is beter aan te sluiten bij sterkere krachten. Slimmere netwerkkracht in plaats van stoere agglomeratiekracht.'

Die netwerkkracht strekt zich niet automatisch uit over buurland Duitsland. Hospers vindt dat er te

gemakkelijk over grensoverschrijdende samenwerking en grensoverschrijdend werken wordt gesproken. Hospers: 'De overwinning ligt niet in Duitsland. Zo makkelijk is het niet om zaken te doen met Duitsland als je de taal niet kent. Niet iedereen vindt het leuk om met Duitsland te werken. Er zijn hier genoeg mensen die nooit in Duitsland komen, behalve misschien om een keertje te tanken. Je praat ook niet op dezelfde ooghooft. Niet als het gaat om bedrijven, en bestuurlijk ook niet. De commissaris van de koning in Gelderland vertegenwoordigt 2 miljoen mensen. In de buurprovincie, Noordrijn-Westfalen, wonen 17 miljoen mensen. De praktische en juridische obstakels waar nu zo ingewikkeld over wordt gedaan, daar kom je wel uit. Maar vertrouwen opbouwen, in elkaar investeren, is lastiger. En bedenken ook: twee zieken maken geen gezonde. Aan de andere kant, in Duitsland, zijn ook economische problemen. Je moet elkaar als regio's wat te bieden hebben. Regionale samenwerking over grenzen is dus maatwerk. Ook op dat punt is het hier echt heel anders dan in bijvoorbeeld Zuid-Limburg, waar Heerlen, Maastricht en Aken complementair aan elkaar zijn. Je moet echt goed naar de regio kijken.'

'Natuurlijk moet je kijken naar nieuwe trends, maar het is ook goed om trots te zijn op wat er al is. Kijk bijvoorbeeld naar het Ruhrgebied', zegt Hospers. 'Jarenlang heeft men daar gezegd: we zijn helemaal niet meer een gebied van kolen en staal, we hebben ook een heleboel kastelen en het is hier ook nog eens heel groen. Dat werkte niet. Mensen geloofden het niet. Tot mensen zeiden: we weten dat het een industrieel gebied is, maar het is wel een heel uniek gebied. En vervolgens is er een relatie gelegd tussen industrie en cultuur. Dat was wél geloofwaardig. En nu worden de bewoners weer trots op het gebied en het industriële erfgoed. Nu nemen ze bezoekers mee naar een oude mijn of hoogoven, want nergens is dat zo indrukwekkend te bezichtigen.' Hospers wijst voorts op Beieren ('laptop en Lederhose') en Barcelona, streken waar regionale trots, gevoel voor traditie en modernisering hand in hand gaan. 'Als regio is je traditie en geschiedenis je enige anker, met de rest kan je je niet onderscheiden. Daarom hebben *new towns* als Zoetermeer, Nieuwegein en Almere zo veel moeite om hun eigenheid en economisch profiel te definiëren. Want waar moeten ze beginnen? Voor krimpregio's en voor regio's in het algemeen is het belangrijk om voort te bouwen op wat er al is en daar vervolgens een moderne twist aan te geven, zonder jezelf ongeloofwaardig te overschreeuwen.'

Literatuur

- Hospers, Gert-Jan, *Geografie en gevoel: wat plekken met ons doen*. Assen: Van Gorcum, 2013
- Leemans, Paul, Frans Boekema & Frits Oevering, Regionaal maatwerk op de arbeidsmarkt. *Geografie*, jrg. 24, nr. 6, p. 26-29, juni 2015

'De Achterhoek kan zich beter manifesteren als buitenwijk van Enschede en Arnhem/Nijmegen dan als een soort Asterix en Obelix van de Achterhoek *the place to be* te maken'

Radboud Engbersen is werkzaam bij Platform31, **Monique Kremer** is verbonden aan de WRR en sinds september 2015 bijzonder hoogleraar Actief Burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam.